

Soc. ekol. Zagreb, Vol. 20 (2011.), No. 3

Ksenija Klasnić: *Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu ...*UDK 316.356.2
316.356.2:342.726-055.2
342.726-055.2Pregledni rad.
Primljeno: 01. 10. 2011.
Prihvaćeno: 15. 11. 2011.

EKONOMSKO NASILJE NAD ŽENAMA U INTIMNIM VEZAMA U HRVATSKOM DRUŠTVU – KONCEPTUALNE PRETPOSTAVKE

Ksenija Klasnić

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
I. Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: kklasnic@ffzg.hr

Sažetak

Rad govori o fenomenu ekonomskog nasilja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera u modernom društvu, jednom od najmanje istraživanih oblika nasilja nad ženama u obitelji, ali i u intimnim vezama općenito. Nakon razmatranja fenomena nasilja nad ženama kao oblika društvenog djelovanja povezanog s rodnim nejednakostima u odnosima moći, objašnjava se pojam ekonomskog nasilja, njegovi pojavi oblici, posljedice i rizični faktori za njegovo nastajanje. Ukazuje se na problem ekonomske ovisnosti žene o njezinom partneru te na povezanost ekonomske ovisnosti i nasilja nad ženom u obitelji. Daje se također i osvrt na prava žena s ciljem ukazivanja na područja kršenja ženskih prava zlostavljanih žena. Slijedi pregled nekolicine istraživanja nasilja nad ženama u Hrvatskoj s posebnim naglaskom na rezultate vezane uz ekonomsko nasilje. Na kraju se daje i kratki pregled teorija, odnosno eksplanatornih okvira za nasilje u obitelji i u intimnim vezama s posebnim osvrtom na tzv. socijalno-ekološki okvir.

Ključne riječi: *ekonomsko nasilje, nasilje nad ženama, intimne veze, odnosi moći, socijalno-ekološka teorija, prava žena*

1. UVOD

Veliku većinu visokih i uglednih položaja u gospodarstvu, politici, znanosti i umjetnosti zauzimaju muškarci¹. Oni u najvećoj mjeri raspolazu ekonomskim, društvenim i kulturnim dobrima. Prema Forbesovom popisu najbogatijih ljudi na svijetu za 2011. godinu², prva žena nalazi se na 10. mjestu, a među prvih 100 milijardera samo je 9 žena. Među predsjednicima, premijerima, kancelarima, kraljevima i drugim poglavarima 198 država priznatih od strane Ujedinjenih naroda samo su 23 žene (od čega su 4 članice Švicarskog

1 Izlaganje na ovu temu autorica je održala na znanstvenom skupu „Razvoj i okoliš – perspektive održivosti“ održanom u Zagrebu, 6. i 7. listopada 2011. godine.

2 <http://www.forbes.com/wealth/billionaires/list>

federalnog vijeća)³. Ovi podaci vrlo zorno dočaravaju mušku ekonomsku i političku prevlast u cijelom svijetu. Žene u Hrvatskoj (prema popisu stanovništva iz 2001. godine) čine 51,8% populacije, no njihova je ekonomska i društvena moć znatno slabija od one muškog dijela populacije. Žene u Hrvatskoj, primjerice, i dalje u prosjeku imaju znatno niže plaće od muškaraca,⁴ čine većinu nezaposlenih (57%), manjinu u Hrvatskom saboru (22%),⁵ manjinu ministara u Vladi (20%) itd. Jasenka Kodrnja i druge autorice analizom imena u Hrvatskom općem leksikonu potvrdile su hipotezu o „rodno/spolnoj dominaciji muškog roda prilikom upisivanja u društveno valorizirano linearno vrijeme“ (Kodrnja, 2006:315). Nije stoga čudno što se, unatoč mnogim naporima i inicijativama koje se odvijaju u posljednjih nekoliko desetljeća, patrijarhalni odnosi u društvu i dalje preslikavaju na odnose u obitelji. Hrvatsko društvo, kao i mnoga ostala postkonflikta i posttranzicijska društva, još uvijek (a posebice danas u vrijeme ekonomske krize) muče problemi ekonomske i osobne nesigurnosti, nezaposlenosti, kriminala i netolerancije, a svi ti faktori doprinose sve češćoj pojavi nasilja u obitelji (Dokmanović, 2007).

Zastrašujuća je činjenica da je jedan od najčešćih oblika nasilja nad ženama općenito upravo ono koje je počinjeno od strane njezinog supruga ili intimnog partnera (WHO, 2002). „Nasilje u bliskim odnosima iznimno je razorno i ima visoku cijenu, u materijalnom, nematerijalnom i moralnom smislu.“ (CDPC, 2007:3) Socijalna i psihološka dinamika različitih oblika nasilja u obitelji razlikuje se s obzirom na psihološku, emocionalnu i materijalnu ovisnost žene i nasilnika, a odnosi moći između nasilnika i žrtve odražavaju šire oblike društveno ugrađene moći. (CDPC, 2007)

Pod nasiljem nad ženom u obitelji ili u intimnim odnosima najčešće se podrazumijevaju tri glavna oblika nasilja: *fizičko*, *seksualno* i *psihičko* nasilje. Ova tri oblika nasilja bila su predmet mnogih istraživanja, kako u svijetu, tako i Hrvatskoj. Uz ova tri oblika nasilja, u različitim dokumentima, istraživanjima i znanstvenim radovima ponekad se spominju i neki drugi oblici nasilja kao što su *ekonomsko*, *materijalno* ili *financijsko* nasilje, *radno* i *dubovno* nasilje, dok – kad je riječ o nasilju nad ženama općenito – nailazimo i na pojmove *strukturalnog* i *institucionalnog* nasilja. Ekonomsko nasilje, kao oblik nasilja u obitelji, odnedavno je prepoznato i u hrvatskom zakonodavstvu: 2009. godine uvršteno je u novi Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09).

Napomenimo odmah na početku kako je ekonomsko nasilje potrebno razlikovati od ekonomske ovisnosti žene o nasilnom partneru. Dok se prvi pojam odnosi na određena ponašanja kojima nasilnik ograničava i kontrolira ženine ekonomske resurse i potencijale, drugi se odnosi na situaciju u kojoj žena zbog nedostatka ekonomskih resursa nije u stanju zadovoljiti vlastite potrebe. Distinkcija, ali i povezanost ova dva pojma detaljnije je objašnjenja u nastavku rada.

3 http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_state_leaders

4 Prema podacima Statističkog ljetopisa Republike Hrvatske iz 2010. godine, prosječna neto plaća žena je 4 832 kune, a muškaraca 5 418 kuna.

5 <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=18>

2. NASILJE NAD ŽENAMA KAO OBLIK DRUŠTVENOG DJELOVANJA

Standard društveno prihvatljivog ponašanja u intimnim vezama kroz povijest se neprestano mijenjao. Mnoga ponašanja koja se danas karakteriziraju kao nasilje u intimnim vezama, nekad su bila legalna i društveno prihvatljiva (Rubenser, 2007). To znači da „svako društvo za sebe definira što je nasilje“ (Cifrić, 2009:144), a da je nasilje supstancijalna kategorija kulture. Nit vodilja u svakom društvu koje je dopuštalo obiteljsko nasilja nad ženama i djecom je patrijarhat. U društvima u kojima su muškarci bili vrhovni autoriteti, a žene i djeca se smatrale imovinom, razlike u ljudskim pravima bile su vrlo stupnjevite (Rubenser, 2007). U sociologiji, a posebno u feminističkim teorijama, opće je prihvaćena teza o tome kako je društvena nejednakost spolova povijesno uvjetovana te kako glavni uzrok nasilja nad ženama leži u nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena (Swearingen, 2003). Pojam „roda“ u javnoj se diskusiji prvi put pojavljuje sedamdesetih godina 20. stoljeća sa svrhom odvajanja biološke danosti spola od kulturne i društvene uvjetovanosti „roda“ (Župan, 2009). Prema Galić (2002), fundamentalni doprinos identifikaciji i istraživanjima rodnih nejednakosti, ali i pokušaj njihova suzbijanja, dao je prvenstveno feminizam koji je fokus socioloških teorija pri razmatranju odnosa moći proširio s kategorije klase na kategoriju roda. Ova konceptualna tranzicija u sociologiji na problematizaciju roda dovela je do toga da „temeljno pitanje za sociologiju roda postaje: kako je moguće da se, premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između ‘muškaraca’ i ‘žena’, te kategorije različito vrednuju u brojnim društvima/kulturama, i to način da gotovo sva društva i kulture nižu vrijednost dodjeljuju ženama a ne muškarcima, iz čega onda proizlaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodnih odnosa u najširem smislu“ (Galić, 2002:227). Paralelno s razvojem feminističkog diskursa, ali i novim kretanjima u sociološkim teorijama i istraživanjima, rasla je društvena svijest o učestalosti muškog nasilja nad ženama te su identificirani i istraživani „novi“ oblici i tipovi viktimizacije žena (Belknap, 2001). Razumijevanje muškog nasilja nad ženama usko je povezano s razumijevanjem rodnih uloga koje nameće svako patrijarhalno društvo i kultura. Te se rodne uloge usvajaju socijalizacijom, a očituju u najvećoj mjeri u privatnoj sferi odnosa muškaraca i žena. Naime, iako je pristup društvenoj moći u javnoj sferi i dalje uglavnom u rukama muškaraca u mnogim područjima, kao što su primjerice tehnologija, politika, znanost, ekonomija itd., ta je moć ipak u današnje vrijeme donekle modificirana dodjeljivanjem građanskih i vlasničkih prava ženama (Galić, 2002). S druge strane, privatna sfera – a naročito brak – u mnogim je društvima „zadržao formulu zamjene ženske usluge domaćice i spolnog sjedinjenja za financijsku pomoć“ (Galić, 2002:230). U skladu s tradicionalnim rodnim ulogama, djevojčice i žene nagrađivane su za pasivnost i „ženstveno“ ponašanje (koje uključuje, primjerice, nježnost, bržnost, suosjećanje, smirenost, podložnost, itd.), dok su dječaci i muškarci nagrađivani za agresivnost i „muževno“ ponašanje (što se između ostalog odnosi na dominaciju, kompetitivnost, snagu itd.). Ove stereotipne rodne slike često se reafirmiraju putem medija, u kojima su žene rijetko prikazane kao jake i neovisne, dok su muškarci

često prikazivani kao nasilni, na pozicijama kontrole i moći (Belknap, 2001). Takve slike utječu na percepciju muškaraca i žena o muškoj dominaciji i ženskoj „(ne)sposobnosti za pružanje otpora muškoj dominaciji“ (Belknap, 2001:210).

Društvena konstrukcija roda centralna je u izučavanju obiteljskog nasilja i nasilja u intimnim vezama. Prema Waltonu (2007), obiteljsko se nasilje zapravo svodi na primjer nepoželjne društvene interakcije. Muškarci i žene u ovoj nepoželjnoj interakciji zauzimaju različite položaje zbog hegemonijske strukture rodnih odnosa i patrijarhalne konstrukcije muževnosti i ženstvenosti. Drugim riječima, rod organizira društvenu interakciju, a žene u ovoj interakciji zauzimaju podređenu poziciju, dok muškarci većinom zauzimaju pozicije moći.

Teoretiziranje i definiranje moći jedna je od glavnih preokupacija u sociologiji. Prema Westwood (2002), Foucaultova analiza moći i tijela imala je velik utjecaj na današnje razumijevanje roda i rodnih odnosa. „Kao i feminizam općenito, Foucault je kategoričan prema važnosti tijela kao mjesta za igre moći, od države do međuljudskih odnosa.“ (Westwood, 2002:67). Nastavljajući se dijelom na njegove teze, Westwood smatra kako se moć ne nalazi na jednom mjestu, ustanovi ili osobi, već se, kao i društvo, konstantno iznova generira kroz različite društvene strukture, institucije, grupe i interpersonalne odnose. U tom je kontekstu moć moguće konceptualizirati pomoću dva ključna pojma koje Westwood naziva *modaliteti moći* i *mjesta moći*. Dok se modaliteti moći odnose na različite oblike u kojima se moć izražava, mjesta moći su društveni prostori i lokacije za njezinu primjenu. Jedno od mjesta moći je tzv. *orodnjena moć*. Orodnjena moć očituje se, primjerice, na tržištu rada na kojem žene, a posebice majke, nisu u ravnopravnoj poziciji s muškarcima (Westwood i Bhachu, 1988). „Položaj majki na tržištu rada jasno pokazuje način na koji su ekonomski odnosi i rodno i ideološki konstruirani“ (Westwood i Bhachu, 1988:43). Osim što žene u pravilu primaju manje plaće i zauzimaju niže pozicije te što uz plaćeni posao obavljaju i većinu kućanskih poslova, jedan od najvećih problema za ekonomski aktivne majke je briga za djecu. Dok se mnoge žene iz više klase odlučuju za uzimanje dadilja ili kućnih pomoćnica, žene iz srednje i niže klase osuđene su na traženje pomoći od rodbine i prijatelja, prilagođavanje radnog vremena djeci i njihovim potrebama te su u mnogo većoj mjeri osjetljive na niske plaće i nesigurna radna mjesta.

Ove konceptualne pretpostavke o nasilju nad ženama usvojene su u Deklaraciji o ukidanju nasilja nad ženama (tzv. DVAW⁶) usvojenoj na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 20. prosinca 1993. godine. Naime, u njoj se napominje kako je nužno prepoznati da nasilje nad ženama predstavlja manifestaciju nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena kroz čitavu povijest koji su doveli do dominacije muškaraca nad ženama, diskriminacije žena i sprečavanja progressa žena u društvu. Ističe se, također, kako je nasilje nad ženama jedan od ključnih društvenih mehanizama kojim se žene dovode u podređen položaj u odnosu na muškarce. U istoj se Deklaraciji također navodi kako su

6 DVAW je kratica od Declaration on the Elimination of Violence against Women

neke grupe žena, primjerice žene koje pripadaju manjinskim skupinama, izbjeglice, migrantice, žene koje žive u ruralnim područjima ili u izdvojenim zajednicama, siromašne žene, žene u različitim institucijama ili u pritvoru, ženska djeca, žene s invaliditetom, žene starije dobi i one u ratom zahvaćenim područjima posebno podložne nasilju (UN General Assembly, 1993).

Može se zaključiti kako nasilje nad ženama predstavlja oblik patrijarhalne kontrole i na individualnoj i na društvenoj razini (Swearingen, 2003), a nejednakost žena u odnosu na muškarce koja je duboko utkana u povijest, tradiciju i kulturu uskrađuje ženama pristup i ostvarenje njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (FIDH, 2004).

3. NASILJE I PRAVA ŽENA

Prava žena svojim se sadržajem i opsegom razlikuju od šireg koncepta ljudskih prava. Naime, upravo zbog činjenice da su žene, povijesno gledano, u mnogim društvima često bile lišavane određenih prava koje su uživali muškarci, prepoznata je potreba za zasebnim definiranjem prava žena. U ovom dijelu navest ćemo neka od osnovnih ženskih prava sa svrhom ukazivanja na područja u kojima se prava žena krše kao posljedica ekonomskog, ali i drugih oblika zlostavljanja od strane intimnog partnera.

Godine 1979. u New Yorku postignut je globalni dogovor država članica Ujedinjenih naroda o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena. Taj je dogovor rezultirao usvajanjem Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (tzv. CEDAW⁷). Ovom su konvencijom žene diljem svijeta dobile međunarodnopravni instrument u borbi protiv diskriminacije na temelju spola (Šimonović, 2004). U Republici Hrvatskoj ova je konvencija stupila na snagu 8. listopada 1991. godine. Prema CEDAW-u, „žene imaju pravo na jednako uživanje i zaštitu svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili bilo kojem drugom području.“ (UN General Assembly, 1993:117).

Ova prava između ostalog uključuju pravo žena na: život, jednakost, slobodu i sigurnost, jednaku zaštitu pred zakonom, pošteđenost i zaštitu od svih oblika diskriminacije, najviše moguće standarde fizičkog i mentalnog zdravlja, pravedne i povoljne uvjete rada te pravo da ne budu izložene mučenju ili drugim okrutnim, nehumanim ili ponižavajućim postupcima i kaznama. Diskriminacija je definirana kao „svaka razlika, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi jednakosti muškaraca i žena“ (prema Šimonović, 2004:98).

Još jedan značajni dokument na području prava žena su Montrealska načela ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava žena. Ovaj je dokument usvojen na sastanku eksperata

7 CEDAW je kratica od Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.

održanom u kanadskom Montrealu 2002. godine, a predstavlja smjernice u interpretaciji i implementaciji garancija ravnopravnog vršenja i uživanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava žena. U Montrealskim se načelima navodi kako se sami pojmovi „roda“ i „spola“ „moraju razumijevati na način da se odnose na niz ekonomski, socijalno, kulturno, politički i biološki konstruiranih normi ponašanja koje se smatraju prikladnima za žene i muškarce. Ono što je implicitno u takvom razumijevanju 'rodnih' ili 'spolnih' odnosa jest činjenica da su muške i ženske norme uobličene tako da privilegiraju muškarce, a diskriminiraju žene. 'Rodna' i 'spolna' diskriminacija može se koristiti naizmjenično, jer su i 'rodna neravnopravnost' i 'spolna neravnopravnost' termini koji se koriste da bi opisali nepovoljan položaj žena.“ (FIDH, 2004:761-762) Prava žena definirana u Montrealskim načelima nešto su šira i preciznije definirana od onih definiranih CEDAW-om pa tako između ostalog uključuju: pravo na adekvatan životni standard; pravo na najviši ostvarivi standard mentalnog i fizičkog zdravlja tijekom cijelog života, uključujući reproduktivno i seksualno zdravlje i slobodu; jednako pravo na nasljeđivanje i vlasništvo nad zemljom i imovinom; pravo na socijalnu sigurnost, socijalnu zaštitu, socijalno osiguranje i socijalne institucije; pravo na obrazovanje i osposobljavanje; pravo na slobodu pri izboru zanimanja kao i pravedne i povoljne radne uvjete, pravedne plaće, jednake novčane nagrade, zaštitu od seksualnog uznemiravanja i seksualne diskriminacije na radnom mjestu; pravo na zaštitu od ekonomske eksploatacije; pravo na čistu i zdravu sredinu i tako dalje.

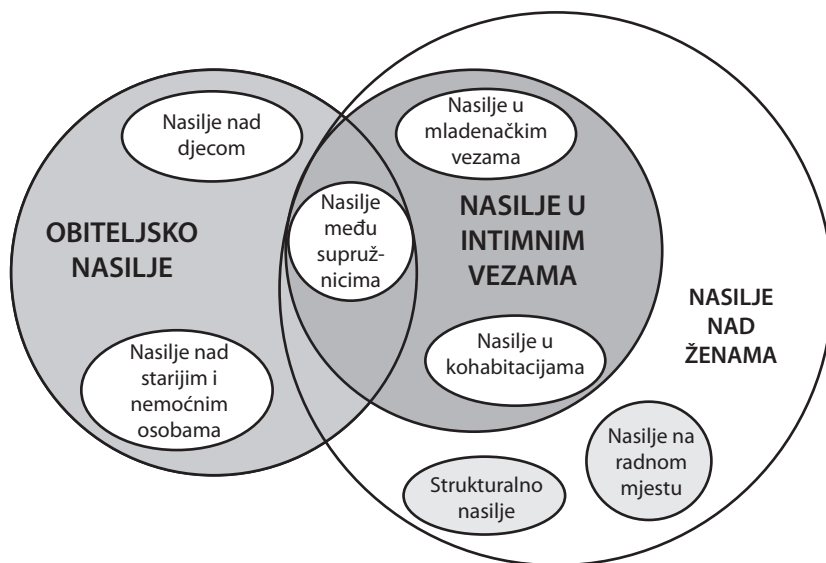
U Izvještaju o stanju ljudskih prava žena u Republici Hrvatskoj u 2006. godini, nakon analize položaja žena u kontekstu siromaštva, obrazovanja, seksualnih i reproduktivnih prava i nasilja nad ženama, grupa autorica zaključuje kako se u Hrvatskoj i dalje sustavno krše ljudska prava žena u svim područjima društvenog života, a posebno se ističe odgojno – obrazovni sustav „u kojemu nema edukacije o rodnoj ravnopravnosti kao preduvjetu mijenjanja ustaljenih praksi, te su školski udžbenici i nadalje prepuni diskriminativnih obrazaca i stereotipa“ (Ženska mreža Hrvatske, 2006:4). Iako pozdravljaju pozitivne pomake do kojih je u Hrvatskoj došlo na području društvene osude obiteljskog nasilja, tendencija podizanja javne i institucionalne svijesti o problemu te uvođenje novih institucionalnih mehanizama za borbu protiv nasilja nad ženama, upozoravaju na sljedeće: „koncept rodno utemeljenog nasilja ne postoji niti u hrvatskom zakonodavstvu pa je dominantan diskurs prema ženama žrtvama nasilja pokroviteljski, a pojavu nasilja tretira kao rezultat PTSP, alkoholizma ili poremećaja osobnosti, a ne kao strukturalno uvjetovano ponašanje povezano s ostalim oblicima diskriminacije žena“ (Ženska mreža Hrvatske, 2006:24).

Nejednakost u pristupu i ostvarenju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava pridonosi ekonomskoj ovisnosti žena o muškarcima, negiranju osobne autonomije žena i nedostatku ženskog osnaživanja (FIDH, 2004). Svako nasilje nad ženom od strane njezinog intimnog partnera predstavlja kršenje ovih prava, naročito nekih od njih. Ako je nasilje nad ženama „jedan od ključnih društvenih mehanizama kojim se žene dovode u podređen položaj u odnosu na muškarce“ (UN General Assembly, 1993:115), tada je ekonomsko nasilje jedan od ključnih oblika nasilja koji tome pridonose.

4. TERMINOLOGIJA

Razmotrimo neke osnovne pojmove vezane uz nasilje nad ženama. *Slika 1.* predstavlja shematski prikaz vrsta nasilja kako ih se razmatra u ovom radu i to s obzirom na objekt nasilja, odnosno na to nad kime se nasilje vrši. Nasilje u obitelji i nasilje u intimnim vezama pojmovi su koji se često koriste kao sinonimi, iako je nasilje u obitelji širi pojam koji osim nasilja među supružnicima, obuhvaća i nasilje nad djecom te nad starijim i nemoćnim osobama (Wallace, 2004), dok nasilje među intimnim partnerima proširuje pojam nasilja među supružnicima u smislu da se orijentira na nasilje u svim vrstama intimnih odnosa (primjerice u mladenačkim vezama ili u kohabitacijama).

Slika 1. Shematski prikaz različitih vrsta nasilja s obzirom na objekt nasilja

Pojam "intimne veze" u ovom radu uključuje „bilo koji romantičan i/ili spolni odnos između dviju osoba koje nisu u biološkoj vezi, uključujući hodanje ili udvaranje, odnose u kojima partneri žive zajedno u istom kućanstvu (kohabitacija), odnose u kojima dvije osobe imaju zajedničku djecu, ali više nisu u formalnom, romantičnom ili seksualnom odnosu te bračne odnose“ (Mouradian, 2000).

Kad je riječ o obiteljskom nasilju i nasilju u intimnim vezama, možemo govoriti i o nasilju nad ženama i o nasilju nad muškarcima. Nažalost, nasilje muškaraca nad ženama čini veliku većinu nasilnih incidenata u intimnim vezama.⁸ Orijentiramo li se stoga

⁸ Primjerice, u Enciklopediji obiteljskog nasilja Ventura i Miller komentiraju nalaze brojnih istraživanja obiteljskog nasilja te zaključuju „Rod ostaje najupečatljiviji faktor koji utječe i na viktimizaciju i na počinjenje nasilja, sa ženama kao vjerojatnim žrtvama i muškarcima kao vjerojatnim počiniteljima.“ (Ventura,

samo na nasilje nad ženama, tada navedenim oblicima nasilja pridodajemo i one iz šireg društvenog konteksta koji podrazumijevaju, primjerice, nasilje u radnom okruženju ili strukturalno nasilje. Za razliku od svih ostalih navedenih oblika nasilja koje možemo okarakterizirati kao interpersonalno nasilje, strukturalno nasilje nad ženama izraženo je u ideologiji manje vrijednosti žena, njihovu nepoštivanju i tretiranju kao objekata. Strukturalno nasilje u kontekstu nasilja nad ženama odnosi se na raznovrsne prepreke na koje žene nailaze u ostvarivanju osnovnih ljudskih i ženskih prava. Te prepreke svoje korijene vuku iz nejednake raspodjele društvene moći između spolova (i rodova) koja legitimira rodne nejednakosti.

6. EKONOMSKO NASILJE NAD ŽENAMA U INTIMNIM VEZAMA

Ekonomsko nasilje jedno je od brojnih oblika nasilja nad ženama. Kako su različiti oblici nasilja nad ženama, posebice onog u obitelji od strane intimnog partnera, nerijetko isprepleteni i među njima je teško definirati granice, tako je i ekonomsko nasilje najčešće samo jedan od oblika represije i kontrole kojim nasilni muškarac instrumentalizira svoju moć nad ženom i time uzrokuje po nju negativne posljedice. „Stavovi, uvjerenja i ponašanja koja perpetuiraju ekonomsko nasilje često su duboko utkana i blisko povezana s kulturnim, socijalnim i religijskim normama nekog društva.“ (Fawole, 2008:170) U užem smislu, ekonomsko se nasilje odnosi na nejednaku kontrolu nad zajedničkim resursima, uskraćivanje pristupa novcu, zapošljavanju ili edukaciji. U širem smislu ono obuhvaća i oštećenje ili uništavanje ženine imovine, kao i krađu ili onemogućavanje raspolaganja vlastitim resursima ili imovinom.

Prema Adams et al. (2008), ekonomsko zlostavljanje uključuje sva ponašanja kojima nasilnik „kontrolira ženinu sposobnost stjecanja, korištenja i zadržavanja ekonomskih resursa i time prijeti njezinoj ekonomskoj sigurnosti i potencijalima za samodostatnost“ (Adams et al. 2008:564).

Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama obuhvaća, ali nije ograničeno na sljedeće oblike ponašanja muškarca prema svojoj partnerici (prema Ajduković, Pavleković, 2000; Fawole, 2008; Sharp, 2008): uskraćivanje i/ili oduzimanje financijskih sredstava, dovođenje žene u položaj da moli za novac, davanje „džeparca“, potpunu kontrola kućnog budžeta, učestale provjere potrošenog novca, nedozvoljavanje sudje-

Holy E. i Miller, Mitchell J., 2007:639) Napomenimo ipak da postoje i autori koji tvrde kako u obiteljskom nasilju prevladava rodna simetrija, odnosno da su muškarci i žene podjednako često počinitelji i žrtve obiteljskog nasilja. Neke studije potvrđuju ovu tezu, ali postoje i snažne kritike oko definicije nasilja i metodologije ovakvih istraživanja (Kimmel, 2008). Razmatrajući podatke koji potvrđuju, kao i one koji opovrgavaju hipotezu rodne simetrije obiteljskog nasilja, Kimmel zaključuje: „Moja je pretpostavka da, uključujući napade i ubojstva od strane bivših supružnika, ubojstva u braku i seksualno zlostavljanje, omjer nasilja koje počine muškarci u odnosu na nasilje koje počine žene iznosi 4:1. S druge strane, nasilje koje je instrumentalno u održavanju kontrole – vrsta nasilja koje je u većoj mjeri sustavno, trajno i štetno – uvjerljivo u većoj mjeri počinjavaju muškarci, sa stopama koje najbolje predočuju kriminološke studije. Više od 90 posto takvog nasilja počinjavaju muškarci.“ (Kimmel, 2008:34)

lovanja u financijskim odlukama, uskraćivanje informacija o obiteljskim prihodima, zabranu zapošljavanja, oštećenje ili uništenje ženine imovine, ucjenjivanje financijskim sredstvima, uskraćivanje prava na obrazovanje ili zdravstvenu zaštitu, generiranje zajedničkih ili isključivo ženinih dugova, neplaćanje alimentacije.

Istraživanje provedeno 2008. godine u Velikoj Britaniji na ženama žrtvama obiteljskog nasilja (Sharp, 2008) pokazalo je da je 89% ispitanica koje su bile žrtve obiteljskog nasilja doživjelo i neke oblike ekonomskog nasilja. Različiti tipovi ekonomskog zlostavljanja odnosili su se na ometanje žene u njezinoj edukaciji, zapošljavanju ili zadržavanju radnog mjesta, kontrolu pristupa vlastitim ekonomskim resursima, primjerice oduzimanjem kreditnih kartica, čekovnih knjižica i sl., potom partnerovo odbijanje sudjelovanja u financiranju troškova za potrebe kućanstva, hrane, djece te generiranje troškova uništavanjem ženine imovine, odjeće i sl., kao i prisiljavanje žene na zaduživanje putem kredita.

Ovu vrstu nasilja nad ženom u obitelji najčešće vrši ženin partner, iako i ostali članovi obitelji mogu biti vršitelji, ali i žrtve ekonomskog nasilja. Kao i svaka druga vrsta nasilja, ekonomsko nasilje ostavlja negativne posljedice po žrtvu nasilja. Žena žrtva ekonomskog nasilja ima ograničen ili potpuno uskraćen pristup financijskim sredstvima neophodnim za normalan život što ju dovodi do oskudice i siromaštva. Ono kompromitira ženina obrazovna postignuća i razvojne mogućnosti općenito. Ekonomsko zlostavljanje od strane partnera proizvodi obiteljsku atmosferu ispunjenu tenzijama i nervozom uzrokovanu materijalnim brigama, a ova atmosfera može postati plodno tlo za druge vrste nasilja, prvenstveno za psihičko i fizičko nasilje. Ovakva obiteljska situacija ne pogađa samo ženu žrtvu nasilja, već se odražava i na djecu, ali i na ostalim članovima obitelji (Fawole, 2008). Ukoliko nasilnik raspolaže svim ili većinom ekonomskih sredstava u kućanstvu, žena će se teže odlučiti na napuštanje nasilne veze zbog nemogućnosti osiguravanja sredstava potrebnih za pronalaženje smještaja i troškove svakodnevnog života, plaćanje odvjetnika i skrbi o djetetu. Ekonomsko nasilje nad ženom može se nastaviti i nakon što žena napusti nasilnog partnera. Nasilnik može i dalje koristiti svoj ekonomski povlašten položaj za daljnja ucjenjivanja i maltretiranja ili ekonomski zlostavljati bivšu partnericu neizvršavanjem svojih financijskih obaveza prema njoj ili zajedničkoj djeci.

7. STANJE U HRVATSKOJ

Opširnija istraživanja nasilja nad ženama u Hrvatskoj započela su relativno nedavno. Jedan od prvih koraka pri razumijevanju i bavljenju fenomenom nasilja nad ženama u pozitivnom smjeru bio je u rekonceptualizaciji nasilja nad ženama pri čemu se istraživački interes proširio s fizičkog nasilja nad ženama na ostale vrste nasilja. To se prvenstveno odnosilo na seksualno i psihičko nasilje, iako u novije vrijeme postoje i neki primjeri bavljenja ekonomskim nasiljem, ostavljajući dojam da je ova vrsta nasilja još uvijek promatrana „usputno“, kao manje važan aspekt nasilja nad ženama. U Hrvatskoj još nije provedeno niti jedno nacionalno istraživanje na temelju kojega bi se mogla dobiti precizna slika prevalencije ovog oblika nasilja.

Neka od prvih istraživanja nasilja nad ženama u Hrvatskoj nisu provedena direktnim kontaktom sa ženama, već su bila fokusirana na učestalost pojavljivanja nasilja nad ženama u medijima, konkretnije u novinskim člancima. Tako, primjerice, autorice Kovačević i Mežnarić (2001) iznose rezultate analize sadržaja 309 slučajeva nasilja objavljenih u novinskim člancima u Hrvatskoj u razdoblju od 1992. do 1997. godine. Neki od glavnih nalaza ovog istraživanja su da se 37,5% analiziranih članaka odnosilo na nasilje u obitelji, a da je u nešto manje od polovice članaka mjesto na kojem je čin nasilja počinjen žrtvin dom ili dom poznate osobe. S obzirom na sve analizirane incidente, 5,7% njih odnosio se na oduzimanje ili uništenje imovine što su oblici ekonomskog nasilja. Iako se iz prikazanih rezultata ne može zaključiti uz koje su ostale incidente oni bili vezani, autorice napominju kako „Incidenata, naravno, ima više nego žrtava, jer smo upisivale sve ono čemu je žrtva doista bila izložena, a ne samo krajnju ili inkriminiranu posljedicu“ (Kovačević i Mežnarić, 2001:19). Čini se logičnim pretpostaviti da su navedeni oblici ekonomskog nasilja bili popraćeni ostalim oblicima nasilja (prvenstveno fizičkim koje u ovom istraživanju čini gotovo 70% svih incidenata).

U drugom istraživanju provedenom također metodom analize sadržaja novinskih članaka iz pet dnevnih novina tijekom veljače 2003. godine (Jerčić, 2003) čiji je jedan od ciljeva bio utvrditi koliko mediji pišu o problemu nasilja nad ženama, koliki mu medijski prostor posvećuju te koju vrstu nasilja najčešće obrađuju, utvrđena je vrlo mala medijska prisutnost problema ekonomskog nasilja nad ženama. Naime, od 123 obrađena članka, samo 8% članaka odnosilo se na neku vrstu ekonomskog nasilja. Autorica je zaključila kako niski postoci ekonomskog nasilja ne iznenađuju: „Iako su prisutni u velikoj mjeri, takvi se slučajevi rijetko prijavljuju, a ako se ne ‘začine’ manifestacijom fizičkog ili seksualnog nasilja, teško nalaze put do novinskih članaka.“ (Jerčić, 2003). S obzirom na to da se većina članaka u navedenom istraživanju koji su se odnosili na ekonomsko nasilje bavila slučajevima u kojima je počinitelj nepoznat muškarac, može se zaključiti da se najvjerojatnije radilo o činu krađe, a ne o ekonomskom nasilju u obitelji, odnosno nasilju počinjenom od strane intimnog partnera.

U istraživanju provedenom metodom ankete 2003. godine na nešto manje 1000 žena u Hrvatskoj (Otročak, 2003), ekonomsko je nasilje mjereno „neizravno, tj. kroz samoprocjenu ispitanica o njihovom utjecaju na raspolaganje novcem i donošenje najvažnijih financijskih odluka u kućanstvu“. (Otročak, 2003:20) Utvrđeno je da, kad je riječ o raspolaganju novcem i donošenju najvažnijih financijskih odluka u kućanstvu, u 68% brakova, odnosno veza vladaju egalitarni odnosi, a u 20% slučajeva ova odgovornost pripada najčešće ženi. 9% žena izjavilo je da samo ponekad ima utjecaj na trošenje kućnih financija, a i to postižu uz teškoće, dok je 3% ispitanica iskazalo da uopće nemaju utjecaj i da ove odluke uvijek donosi netko drugi. Iako je ekonomsko nasilje mjereno neizravno pomoću samo jednog indikatora, još neki podaci iz istog istraživanja mogu pomoći pri preciznijoj procjeni opsega ovog fenomena. Naime, dva važna aspekta pri procjeni podložnosti ekonomskom nasilju su vlasništvo aktualnog stambenog prostora i razlika u mjesečnim prihodima partnera. Tako, prema podacima navedenog istraživanja, samo 9% svih ispitanica (što uključuje i žene koje ne žive s partnerom) stan-

je u prostoru kojega su jedine vlasnice. „Osobito je indikativna struktura vlasništva aktualnog stambenog prostora za žene koje s bračnim/izvanbračnim partnerom imaju zajedničko kućanstvo. Realno je pretpostaviti da ovakvi vlasnički odnosi imaju izravne implikacije na raspon raspoloživih opcija u slučaju nasilnosti partnera. U poduzorku žena koje sa bračnim/izvanbračnim partnerom žive u zajedničkom kućanstvu, samo je 4% žena koje su vlasnice tog stambenog prostora. Partner je vlasnik u 16% slučajeva, dakle 4 puta češće! U vlasništvu partnerovih roditelja stanuje 15% parova, dok u vlasništvu ženinih roditelja stanuje 6% parova.“ (Otročak, 2003:9) Iako činjenica da žena živi u prostoru koji je vlasništvo njezinog partnera ili partnerovih roditelja naravno na znači nužno da doživljava ekonomsko nasilje, ova skupina žena daleko je podložnija ovoj vrsti nasilja jer kod njih postoji mnogo veća egzistencijalna ovisnost o partneru. Drugi aspekt pri procjeni podložnosti ekonomskom nasilju odnosi se na razliku u mjesečnim prihodima partnera. U navedenom istraživanju, autorica napominje kako su podaci o prosječnim mjesečnim prihodima ispitanica „vjerojatno (...) jedan od najvažnijih nalaza ovog istraživanja“ (Otročak, 2003:14) te kako oni „jednoznačno ukazuju na temeljnu barijeru unutar konteksta iz kojega se generiraju i (ne)rješavaju bitna pitanja svakodnevnog života žena u našoj zemlji“ (Otročak, 2003:14,15). Naime, čak 28% ispitanica nema vlastiti izvor prihoda, dok su podaci o prosječnoj mjesečnoj zaradi muškaraca s kojima su ispitanice u bračnoj ili izvanbračnoj vezi bitno drugačiji. Dok je među ženama 62% onih čiji prihod ne prelazi 2500 kuna, u ovoj najnižoj dohodovnoj kategoriji nalazi se 35% muškaraca. Dok tek 9% žena zarađuje više od 4500 kuna, muškarci su u ovoj kategoriji zastupljeni tri puta češće – 27%. Očit je, dakle, velik nesrazmjer u prosječnim mjesečnim prihodima između žena i njihovih partnera što žene također dovodi u nezavidnu situaciju ekonomske ovisnosti o partneru. (Otročak, 2003) Podaci ovog istraživanja nepobitno su ukazali na neravnopravnu distribuciju financijske (ne)moći među spolovima.

Jedina nacionalna studija o obiteljskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj (Bego et al., 2007) koja omogućuje generalizaciju rezultata, provedena je metodom ankete na reprezentativnom uzorku žena (N=976) u dobi od 18 do 65 godina. U ovoj je studiji utvrđeno da je psihičko nasilje od strane sadašnjeg intimnog partnera doživjelo 27% žena, a od strane bivšeg supruga (dok su još bili u braku) 61% žena. Rasprostranjenost fizičkog nasilja mjerena je pomoću tri varijable: neizravno preko spoznaje ispitanice o iskustvima nasilja od strane partnera u slučaju njezine najbolje prijateljice (29% ispitanica je odgovorilo pozitivno), potom izravno pitanjima o vlastitom iskustvu i učestalosti različitih oblika fizičkog nasilja od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera (21% ispitanica je odgovorilo pozitivno) te, dodatno, neizravno varijablom koja se odnosila na obitelj ispitanice i njezinu svjesnost o agresivnom ponašanju kojem je bila izložena njezina majka (36% ispitanica odgovorilo je pozitivno). Autorice zaključuju kako je vjerojatno najtočniji pokazatelj rasprostranjenosti muške agresije nad ženama unutar bračnih i izvanbračnih veza prosječna vrijednost ovih triju varijabli što ih dovodi do podatka kako je „najmanje 29% žena u našoj zemlji doživjelo fizičko zlostavljanje od svojih intimnih partnera!“ (Bego et al., 2007:25). Pod fizičkim zlostavljanjem u ovom su se istraživanju

podrazumijevala (i mjerila) sljedeća ponašanja: grubo guranje, drmanje, povlačenje za kosu i sl., potom gađanje predmetima, udarci rukom (šamar, pljuska), šakom ili nogom, premlaćivanje, davljenje i prijetnja oružjem. Utvrđeno je također da je seksualno nasilje, definirano kao seksualni odnos na izričit zahtjev partnera, a protiv svoje volje, barem jednom (a mnoge i više puta) doživjelo 34% žena. Što se tiče ekonomskog nasilja, ono – prema riječima autorica – nije bilo u fokusu ove studije, ali je mjereno „neizravno, tj. kroz samoprocjenu ispitanica o njihovom utjecaju na raspolaganje novcem i donošenje najvažnijih financijskih odluka u kućanstvu“ (Bego et al., 2007:29)⁹. U objavljenj studiji nisu prikazani rezultati odgovora na ovo pitanje, već je rečeno da je ova varijabla „pokazala alarmantnu ekonomsku nemoć žena, koja je izražena u većoj zastupljenosti žena u nezaposlenoj populaciji, kao i činjenici da žene zarađuju manje nego muškarci“ (Bego et al., 2007:29) Autorice zaključuju da je u ispitivanom uzorku također prisutno i ekonomsko nasilje. Nažalost, o njegovoj rasprostranjenosti iz ovog istraživanja nije moguće zaključivati.

Veliki preokret u proučavanju ovog problema u hrvatskom društvu predstavlja studija provedena 2010. godine (Maslić Seršić, 2010) na uzorku od 260 žena, uglavnom aktualnih i bivših korisnica Skloništa i Ženskog savjetovališta Autonomne ženske kuće Zagreb. U istraživanju su korištene metode fokus grupa i ankete, a ono predstavlja prvu studiju o ekonomskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj. Iako ne omogućava generalizaciju i zaključivanje o prevalenciji ovog problema u općoj populaciji, navedena studija jasno govori o tome kako većina žena u Hrvatskoj koje trpe fizičko, psihičko ili seksualno zlostavljanje svog partnera, ujedno proživljavaju i razne oblike ekonomskog zlostavljanja. Utvrđeno je kako je ekonomsko i financijsko nasilje „složeno ponašanje koje definiraju sljedeće nasilne strategije:

- a. Nasilnikova kontrola troškova zajedničkih financijskih resursa i oduzimanje financijske autonomije ženi.
- b. Osiromašivanje i stavljanje žene u stanje financijske i materijalne deprivacije.
- c. Stavljanje žene u poziciju ekonomske ovisnosti o nasilniku.
- d. Nasilna kontrola i oduzimanje osobnih materijalnih resursa kojima žena raspolaže.
- e. Nasilno ometanje zaposlene žene u ostvarivanju njenih radnih obaveza i oduzimanje autonomije u raspolaganju financijskim prihodima koje ostvaruje radom.
- f. Materijalno osiromašivanje djece.“ (Maslić Seršić, 2010:70)

Sve ove strategije su međusobno povezane, a „ujedinjuje ih zajednički cilj – jačanje moći nasilnika i umanjivanje moći žrtve“ (Maslić Seršić, 2010:70). Utvrđene su pozitivne povezanosti svih oblika ekonomskog zlostavljanja s ostalim manifestacijama nasilja, od kojih je najizraženija povezanost ometanja radne uloge žene s ukupnim nasiljem kojemu je žena izložena. Autorica zaključuje kako „ekonomsko i financijsko nasilje u obitelji nije neovisno o razini općeg nasilja, već predstavlja jednu od njegovih manifestacija“ (Maslić Seršić, 2010:114,115). Iako je u istraživanju utvrđena nešto veća prisutnost

⁹ Može se primijetiti identična formulacija kao u istraživanju Otroćak (2003) što nas navodi na zaključak kako su se autorice studije Bego et al. (2007) metodološki ugledale na navedeno istraživanje.

ekonomskog i financijskog nasilja u obiteljima u kojima su i žena i nasilnik nižeg obrazovanja, dobiveni efekti nisu veliki, stoga autorica upozorava kako ekonomsko nasilje „ne treba vezivati uz socioekonomski status obitelji“ (Maslić Seršić, 2010:71). Dob, radni status i prosječni obiteljski prihodi nisu bili povezani s intenzitetom ekonomskog nasilja. Navedena studija predstavlja pozitivan korak u osvješćivanju stručnjaka, institucija nadležnih za bavljenje problemom nasilja nad ženama, ali također i javnosti o problemu ekonomskog nasilja na ženama.

8. TEORIJSKA OBJAŠNENJA I FAKTORI POVEZANI S NASILJEM NAD ŽENAMA

Uz toliko mnogo nasilja koje nas okružuje na gotovo svim područjima života, prirodno je zapitati se što uzrokuje da se ljudi ponašaju nasilno. Čini se kako se svi istraživači slažu samo oko jednog: nasilje je uzrokovano kombinacijom različitih faktora. Dio njih odnosi se na samog nasilnika (njegove osobine ličnosti, genetska predispozicija, neurokemijske abnormalnosti, percepcija i sposobnost procesuiranja informacija...), ali dio i na društveno i kulturno okruženje te na situacijske determinante. (Jacquin, 2006)

Pokušaji objašnjenja uzroka i prirode nasilja nad ženama razvijani su u različitim disciplinama, uključujući sociologiju, psihologiju, kazneno pravo, javno zdravstvo i socijalni rad (Jasinski, 2001). Kao posljedica toga, razvijena su brojna teorijska objašnjenja od kojih se većina njih može okarakterizirati kao unidimenzionalne ili jednofaktorske teorije nasilja (White i Smith, 2001). Takve teorije istovremeno se fokusiraju samo na jedan uzrok ili objašnjenje nasilja, obično samo na jednoj razini analize. Prema Jasinski (2001), one mogu biti mikro-orijentirane (to su primjerice: teorija društvenog učenja, biološka teorija, psihopatološka teorija, teorija resursa i teorija razmjene) ili makro-orijentirane (poznate još i kao sociokulturna objašnjenja, kao što su primjerice feministička teorija, opća sistemska teorija, teorija subkultura itd.).

Pojasnimo pretpostavke nekih od spomenutih teorija. Prema Mihalic (2007), *teorija društvenog učenja* jedna je od najpopularnijih eksplanatornih perspektiva u literaturi o obiteljskom nasilju. Često se definira kao „ciklus nasilja“ ili „teorija međugeneracijskog prijenosa nasilja“. Kad se primijeni na obitelj, teorija kaže da se ponašanje formira na temelju ponašanja kojima su ljudi bili izloženi u djetinjstvu. Svoje temelje vuče iz Bandurine teorije društvenog učenja agresivnog ponašanja (Bandura, 1978). Prema *teoriji resursa*, moć donošenja odluka u nekoj obitelji utemeljena je na vrijednosti resursa koje svaka osoba unosi u zajednički odnos (odnosno u obitelj). Ovi resursi mogu biti financijski, društveni i organizacijski, a iz ove teorije proizlazi hipoteza da su nasilju skloniji muškarci s većom plaćom i višim društvenim ugledom od svojih supruga. Prema *feminističkim teorijama* nasilje nad ženama dio je patrijarhalnih struktura društva, to je namjerni način ponašanja koji služi za uspostavljanje i održavanje moći i kontrole muškarca nad ženom. Fokus je na društvenim uvjetima koji podržavaju rodne nejednakosti i muške privilegije. Nasilje se promatra kao konstruirano, naučeno i nagrađivano ponašanje.

Kao reakcija na nedostatke ovakvih teorija u novije se vrijeme pojavljuje sve više multidimenzionalnih teorija nasilja nad ženama koje uzroke ovog fenomena vide u kompleksnim obrascima interakcije faktora na različitim razinama. Jedna od takvih je i tzv. *socijalno-ekološka teorija nasilja* (ili socijalno-ekološki okvir za razumijevanje uzroka nasilja) koja se oslanja na Bronfenbrennerov ekološki model individualnog razvoja osobe (Bronfenbrenner, 1979). Za potrebe teorijskog objašnjenja nasilja nad ženama Bronfenbrennerova je teorija modificirana. Carlson (1984) je prvi put primijenila ovaj okvir na razumijevanje obiteljskog nasilja u kojem je ono konceptualizirano kao višestrani fenomen utemeljen u međusobnom djelovanju osobnih, situacijskih i sociokulturnih faktora. Ovaj su pristup dalje razvile Heisse (1998) te Dahlberg i Krug (2002), a njihov model koriste CDC (Centers for Disease Control and Prevention) i WHO (World Health Organization) u istraživanjima nasilja nad ženama. Ovaj model razvrstava čimbenike nasilja u sljedeće četiri razine:

Razina individue: obuhvaća biološke čimbenike, kao i čimbenike osobne povijesti koji mogu povećati vjerojatnost da će pojedinac postati žrtva ili počinitelj nasilja u obitelji.

Razina veze: uključuje čimbenike koji povećavaju rizik za pojavu nasilja kao rezultata odnosa s vršnjacima, intimnim partnerom i članovima obitelji. Ova razina uključuje najbliže društvene krugove neke osobe koji oblikuju njeno ponašanje i niz iskustava.

Razina zajednice: odnosi se na kontekst u kojem se društveni odnosi odvijaju – kao što su, primjerice, škole, radna mjesta i susjedstvo. Na ovoj razini nastoje se identificirati karakteristike ovih okruženja koje su povezane s mogućnošću da će netko postati žrtva ili počinitelj nasilja u intimnoj vezi.

Razina društva: obuhvaća šire faktore na makro-razini koji utječu na nasilje u intimnim odnosima. To su, primjerice, rodne nejednakosti, vjerski ili kulturni sustavi vrijednosti, društvene norme i ekonomske ili socijalne prilike.

Iako se nasilje nad ženom u obitelji od strane njezinog partnera događa u svim društvima te u obiteljima različitog socijalnog i materijalnog statusa, ipak su identificirani određeni rizični faktori koji su povezani s potencijalnom nasilnošću muškarca nad svojom partnericom, a zajednički su za sve oblike nasilja u obitelji, uključujući i ekonomsko nasilje. U Svjetskom izvještaju o nasilju i zdravlju Svjetske zdravstvene organizacije (2002) utvrđeno je da ti faktori obuhvaćaju: nizak stupanj obrazovanja nasilnika, niske obiteljske prihode, nasilnička iskustva u djetinjstvu, mušku dominaciju u obitelji, bračne konflikte, ekonomske probleme, siromaštvo, nizak društveni kapital, slabe sankcije protiv nasilja nad ženama, tradicionalne rodne i spolne uloge te društvene norme koje odobravaju ili potiču nasilje (WHO, 2002). Iz navedenih rizičnih faktora vidljivo je da se oni nalaze na svim razinama socijalno-ekološkog modela. Tako su nizak stupanj obrazovanja nasilnika, niski obiteljski prihodi i nasilnička iskustva u djetinjstvu faktori s razine individue, a muška dominacija u obitelji, bračni konflikti i ekonomski problemi odnose se na razinu veze. Nadalje, život u siromašnoj zajednici s niskim društvenim kapitalom u kojoj su slabe sankcije protiv nasilja nad ženama rizični su faktori s treće razine socijalno-ekološkog modela, odnosno razine zajednice, dok se tradicionalne rodne i spolne uloge te društvene norme koje odobravaju ili potiču nasilje odnose na razinu društva.

9. ZAŠTO ŽENE OSTAJU S NASILNIM PARTNERIMA? VAŽNOST EKONOMSKE NEOVISNOSTI

Zašto žene ostaju u nasilnim vezama? Ovo je pitanje na koje nema jednoznačnog odgovora. Svaka žena koje je doživjela ili dugotrajno trpi nasilje od strane svog partnera nalazi se u specifičnoj situaciji oblikovanoj mnoštvom različitih emocionalnih, psiholoških, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, religijskih i drugih faktora. Ipak, bez obzira na društveni i obiteljski kontekst, jedan od ključnih faktora koji moraju biti zadovoljeni da bi žena žrtva nasilja imala ikakvih mogućnosti za napuštanje nasilne veze jest njezina ekonomska neovisnost u odnosu na nasilnog partnera. Ekonomska neovisnost neophodna je za eliminaciju zlostavljanja jer mnoge žene koje žive u nasilnim vezama često moraju odabrati jedno od dva zla: siromaštvo ili nasilje (Circle of Prevention, 2002).

Ekonomska ovisnost odnosi se na situaciju u kojoj žena nije u stanju u potpunosti pristupiti ekonomskim prilikama i resursima pomoću kojih bi samostalno oblikovala vlastiti život i zadovoljila svoje i potrebe svoje djece (Circle of Prevention, 2002). Ukoliko je ekonomski ovisna o svom nasilnom partneru, žena žrtva nasilja teško će se odlučiti na napuštanje nasilnog partnera (Moe, 2008). Žene s većom financijskom neovisnošću su u boljoj poziciji za preživljavanje, pronalaženje sigurnosti i uzdržavanje sebe i djece za vrijeme i nakon odlaska iz nasilne veze (Moe, 2008).

Dva su temeljna objašnjenja ostanka žene s nasilnim partnerom, a može se reći kako ekonomska ovisnost o partneru u oba objašnjenja igra značajnu ulogu.

1) Jedno od mogućih objašnjenja ostajanja žene žrtve nasilja s nasilnim partnerom odnosi se na tzv. Stockholmski sindrom. Ovaj složeni psihološki fenomen podrazumijeva identifikaciju i emotivnu vezanost žrtve za agresora do koje dolazi nakon dužeg vremena zlostavljanja. Ova je pojava prvi put primijećena 1973. godine u pljački banke u Stockholmu u kojoj su napadači uzeli zaposlenike banke za taoce pri čemu se, nakon nekog vremena, razvio emotivan odnos između taoca i pljačkaša banke. Stockholmski sindrom teško je jednoznačno odrediti, ali mnogi se stručnjaci slažu kako je on automatiziran, često nesvjestan, emocionalni odgovor na traumu viktimizacije (de Fabrique, 2007). Da bi se ovaj sindrom razvio, moraju postojati barem tri situacijska faktora: (1) žrtva mora biti zlostavljana duže vrijeme, (2) žrtva i nasilnik moraju konstantno biti u kontaktu te se (3) nasilnik barem povremeno mora prema žrtvi ponašati ljubazno (de Fabrique, 2007). Stockholmski sindrom ilustrira na koji način neujednačenost odnosa moći između nasilnika i žrtve mogu rezultirati jakom emocionalnom vezom (Seeley, Plunkett, 2002). Naime, žena žrtva obiteljskog nasilja često je, izolirana od prijatelja i obitelji, bez financijskih sredstava, imovine i zaposlenja te iz objektivnih razloga ne može napustiti nasilnu okolinu. Njezino preživljavanje ovisi o nasilniku jer je sva moć u njegovim rukama, a sama žrtva nasilja često, radi izolacije od vanjskog svijeta, na cijelu situaciju počinje gledati iz perspektive nasilnika. Ako, uz to, nasilnik barem povremeno pokazuje žaljenje zbog svojih postupaka i ljubazan odnos prema žrtvi, ovi faktori dovode do identifikacije i emotivnog vezanja žrtve za nasilnika.

Već i u navedenom psihosocijalnom objašnjenju mogućih razloga ostanka žene žrtve nasilja u nasilnoj vezi može se primijetiti kako ekonomska ovisnost žene o muškarcu

igra važnu ulogu pri formiranju uvjeta u kojima se Stockholmski sindrom može potencijalno razviti. Naime, vjerojatnije je da će prvi uvjet – dugoročno zlostavljanje – biti zadovoljen ukoliko žena nema financijskih sredstava za odlazak.

2) Prema poznatom Walkerovom „ciklusu nasilja“ u obitelji (Walker, 1979. prema Edleson, 2008), koji predstavlja jednu od najviše citiranih teorija dinamike obiteljskog nasilja, ciklus nasilja karakteriziraju tri odvojene faze koje se u nasilnoj obitelji neprestano ponavljaju. To su: (1) faza *rastuće napetosti* u kojoj dolazi do manjih incidenata (primjere prijetnji i uvreda), a u kojoj žena razvija različite mehanizme nošenja s problemom te je često u fazi poricanja, (2) *akutni nasilni događaj* kojeg karakterizira nekontrolirana fizička agresija muškarca nad ženom te (3) faza *ljubavnosti i isprika* u kojoj nasilnik pokazuje žaljenje zbog onoga što je učinio i obećava kako se to nikad neće ponoviti, dok žrtva postaje uvjerena da ju partner voli, smatra da se veza još može spasiti, a postoji mogućnosti i da razvije osjećaj vlastite odgovornosti za nasilni događaj (Sullivan, Kuehnle, 2007). Kako se treća faza bliži kraju, ponovno započinje faza rastuće napetosti i ciklus nasilja se ponavlja, a istraživanja su pokazala kako nasilje s vremenom postaje sve intenzivnije i učestalije (prema Sullivan, Kuehnle, 2007). Napuštanje nasilnog partnera i prekid ciklusa nasilja još je teži ukoliko je ovoj dinamici pridružena ekonomska ovisnost žene o nasilniku te njezina ekonomska nesigurnost.

Ekonomska ovisnost žene žrtve nasilja o nasilnom partneru naročito je izražen problem kod žena koje imaju djecu koja još nisu sposobna za samostalno uzdržavanje. Ukoliko žena odluči napustiti nasilnog partnera, a nema vlastitih financijskih sredstava, prijeti joj ili gubitak djeteta ukoliko ono ostane s nasilnikom ili nemogućnost pružanja djetetu neophodne skrbi ukoliko ga povede sa sobom. Stoga se upravo iz razloga ekonomske ovisnosti o nasilniku mnoge žene žrtvuju i ostaju u nasilnim vezama smatrajući kako time svom djetetu čine manje zlo.

Osim ekonomske neovisnosti koja je uvjet za napuštanje nasilne veze, ženi je za nastavak života potrebna i ekonomska sigurnost koja se odnosi na „siguran i stabilan životni standard koji pojedincima i obiteljima omogućuje potrebnu razinu sredstava za ekonomsko, političko, društveno, kulturno i dostojanstveno sudjelovanje u svojim zajednicama“ (Circle of Prevention, 2002:2). U tom smislu, ekonomska sigurnost nadilazi puko fizičko preživljavanje te obuhvaća razine resursa koji promiču društvenu uključenost. Ženama koje su zbog posljedica zlostavljanja bile izolirane potrebna su sredstva za sebe i svoju djecu da bi bile uključene u sve aspekte društvenog života. Postizanje ekonomske sigurnosti žena ovisi o dostupnosti socijalnih i ekonomskih resursa koji uključuju skrb o djeci, stanovanje, prijevoz, radna mjesta koja pružaju dostatne plaće i beneficije te mogućnosti za napredovanje u karijeri, potom programe za obrazovanje i osposobljavanje, kao i mogućnosti za stjecanje i zadržavanje imovine (Circle of Prevention, 2002).

Zaključimo kako je ekonomska ovisnost žene o muškarcu pojam koji u kontekstu nasilja nad ženom u intimnim vezama ima dvojaku ulogu: s jedne strane ova ovisnost može biti posljedica zlostavljanja i kontrole od strane nasilnog partnera, odnosno posljedica ekonomskog nasilja, dok je s druge strane vrlo često uzrok nemogućnosti ženinog prekida nasilne veze, bez obzira na to koju vrstu ili vrste nasilja žena proživljava.

9. ZAKLJUČAK

U ovom radu nastojalo se ukazati na važnost razmatranja i istraživanja fenomena ekonomskog nasilja u sklopu fenomena nasilja nad ženama u intimnim vezama s obzirom na njegove razarajuće posljedice po ženu žrtvu obiteljskog nasilja. Ekonomsko nasilje samo je jedan od pojavnih oblika nasilja nad ženama, ali njegova umreženost s drugim oblicima nasilja dugo je rezultirala slabom zainteresiranošću stručnjaka za njegovo razmatranje u odnosu na druge oblike nasilja. U domaćoj i stranoj znanstvenoj literaturi ovaj se fenomen pojavljuje tek odnedavno. Moguće je da je dugo bio percipiran kao „manje razarajuć“ po ženino zdravlje i dobrobit, iako – kako je prikazano u ovom radu – on može biti posljedica, ali i uzrok drugih oblika nasilja te predstavlja jednu od glavnih prepreka zbog kojih žene ne mogu napustiti nasilnu vezu. Ekonomsko nasilje jedan je od ključnih oblika nasilja kojim nasilni partner vrši kontrolu nad ženom i instrumentalizira svoju moć, a predstavlja kršenje nekih od osnovnih prava žena poput prava na sigurnost, prava na adekvatan životni standard, vlasništvo, obrazovanje, osposobljavanje itd. Kao i kod ostalih oblika nasilja nad ženama u intimnim vezama, faktori rizika za pojavu ekonomskog nasilja, prema socijalno-ekološkoj teoriji čija je važnost i primjerenost za objašnjenje uzroka rodnog nasilja istaknuta u ovom radu, nalaze se na četiri razine utjecaja: razni individue, veze, zajednice i društva. Svi ovi faktori zajedno pridonose pojavi i održanju nasilnog ponašanja muškaraca prema svojim partnericama. Ekonomsko je nasilje u uskoj vezi s ekonomskom (ne)ovisnošću žena. Kao što je već rečeno, dok s jedne strane ekonomska i financijska ovisnost žene o nasilnom partneru može biti posljedica zlostavljanja, s druge strane ona je uzrok nemogućnosti prekida nasilne veze. Rezultati nekih istraživanja ukazali su na neosjetljivost i nezainteresiranost medija u Hrvatskoj za ovaj fenomen što, između ostalog, rezultira vrlo niskom javnom osviještenošću o ovom obliku nasilja nad ženama, koja je jedan prvih koraka u borbi protiv nasilja, kako nad ženama u intimnim vezama, tako i nasilja općenito.

LITERATURA

- Ajduković, Marina i Pavleković, Gordana (2000). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Bandura, Albert (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication*, 28 (3): 12-29.
- Bego, Adriana; Benčić, Sandra; Nikolić Ristanović, Vesna; Dokmanović, Mirjana (2007). *Nacionalna studija o obiteljskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata - Rosa, Autonomna ženska kuća B.a.B.e.
- Belknap, Joanne (2001). *The invisible woman: gender, crime and justice*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Bronfenbrenner, Urie (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Massachusetts i London: Harvard University Press.

- Carlson, Bonnie, E. (1984). Causes and Maintenance of Domestic violence: An Ecological Analysis. *Social Sciences Review*, 58 (4): 569-587.
- Circle of Prevention (2002). *Economic Independence for Women Leaving or Living in Abusive Relationships*. URL: <http://www.gov.nf.ca/VPI/publications/economicindependence.pdf> (13.10.2011)
- Cifrić, Ivan (2009). *Kultura i okoliš*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“.
- Dahlberg, Linda, L. i Krug, Etienne, G. (2002). Violence: A Global Public Health Problem. U E. G. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy, A. B. Zwi, R. Lozano (ur.): *World Report on Violence and Health* (str. 1-21). Geneva: World Health Organization. URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (24.05.2011)
- de Fabrique, Nathalie; Van Hasselt, Vincent B.; Vecchi, Gregory M.; Romano, Stephen J. (2007). Common Variables Associated with the Development of Stockholm Syndrome: Some Case Examples. *Victims and Offenders*, 2: 91–98.
- Dokmanović, Mirjana (2007). *Posjedovanje vatrenog oružja i nasilje u obitelji na zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primjenu*. Beograd: SEESAC.
- Edleson, Jeffrey L. (2008). Cycle of Violence. U: Renzetti, Claire M. i Edleson, Jeffrey L. (ur.): *Encyclopedia of Interpersonal Violence* (str. 165-166). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- European Committee on Crime Problems (CDPC) (2007). *Feasibility study for a Convention Against Domestic Violence*. Strosasbourg: Council of Europe. URL: <http://www.law.georgetown.edu/rossrights/docs/pdfs/DVfeasibility.pdf> (12.10.2011)
- Fawole, Olufunmilayo I. (2008). Economic Violence To Women and Girls - Is It Receiving the Necessary Attention? *Trauma, Violence, & Abuse*, 9 (3): 167-177.
- Galić, Branka (2002). Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 33 (3-4):225-238.
- Heise, Lori, L. (1998). Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework. *Violence Against Women*, 4 (3): 262-290.
- International Federation for Human Rights (FIDH) (2004). Montréal Principles on Women's Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, 26: 760–780.
- Jacquín, Kristine M. (2006). Violence. U: Salkind, Neil J. (ur.): *Encyclopedia of Human Development* (str. 1307-1309). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Jasinski, Jana, L. (2001). Theoretical Explanations for Violence Against Women. U: Renzetti C.M., Edleson, J.L., Bergen, R.K. (ur.): *Sourcebook on Violence Against Women* (str. 5-21). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jemrić, Ines (2003): *Nasilje nad ženama*. URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/istrazivanja/nasiljenadzenama/Nasilje.htm> (10.03.2009)
- Kimmel, Michael S. (2008). 'Gender symmetry' in domestic violence: a falsely-framed issue. U: Keeling, June i Mason, Tom (ur.): *Domestic violence: a multi-professional approach for healthcare practitioners* (str. 21-35). Maidenhead: Open University Press.
- Kodrnja, Jasenka (2006). *Rodno / spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

- Kovačević, Suzana i Mežnarić, Silva (2001). *Nasilje nad ženama 2000.: izvještaj istraživanja*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata.
- Maslić Seršić, Darja (2010). *Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Mihalić, Sharon (2007). Social learning theory and family violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 645-653). New York i London: Routledge.
- Moe, Angela M. (2008). Battered Women, Economic Independence of. U: Renzetti, Claire M. i Edleson, Jeffrey L. (ur.): *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, vol. 1&2 (str. 54-56). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Mouradian, Vera E. (2000). *Abuse in Intimate Relationships: Defining the Multiple Dimensions and Terms*. National Violence Against Women Prevention Research Center. URL: <http://www.musc.edu/vawprevention/research/defining.shtml> (13.10.2011)
- Otročak, Dijana (2003). *Interpretacija rezultata istraživanja nasilja nad ženama u Republici Hrvaskoj*. Autonomna ženska kuća Zagreb, Zagreb. <http://www.azkz.net/assets/files/INTERPRETACIJA%20-%20NNZ-prosinac%202003.pdf> (13.10.2011)
- Rubenser, Lorie (2007). Worldwide sociolegal precedents supporting domestic violence from ancient to modern times. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 733-737). New York i London: Routledge.
- Seeley, Jan i Plunkett, Catharine (2002). *Women and Domestic Violence: Standards for Counselling Practice*. St. Kilda: The Salvation Army Crisis Service.
- Sharp, Nicola (2008). 'What's yours is mine' *The different forms of economic abuse and its impact on women and children experiencing domestic violence*. Refuge for women and children against domestic violence. URL: http://www.wbg.org.uk/GBA_Present_2_4145259369.pdf (10.10.2011)
- Swearingen, Elizabeth (2003). Aggression: Feminist Perspective. *Encyclopedia of Murder and Violent Crime*. SAGE Publications. URL: http://www.sage-ereference.com/violentcrime/Article_n5.html (06.03.2009)
- Sullivan, Anne i Kuehnle, Kristen (2007). Cycle of Violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 224-227). New York i London: Routledge.
- Šimonović, Dubravka (2004). *Kratki vodič kroz CEDAW – konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova.
- UN General Assembly (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, A/RES/48/104. URL: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f25d2c.html> (12.10.2011)
- Ventura, Holy E. i Miller, Mitchell J. (2007). Social class and domestic violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 639-640). New York i London: Routledge.
- Wallace, Harvey (2004). *Family Violence: Legal, Medical, and Social Perspectives*. Boston: Allyn & Bacon.
- Walton, Charles (2007). Popular culture and domestic violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 553-559). New York i London: Routledge.

- Westwood, Sallie i Bhachu, Parminder (1988). *Enterprising women: ethnicity, economy, and gender relations*. London i New York: Routledge.
- Westwood, Sallie (2002). *Power and the Social*. London i New York: Routledge.
- White, Jacquelyn, W. i Smith, Paige, Hall (2001). *Developmental Antecedents of Violence Against Women: A Longitudinal Perspective*. Report of the U.S. Department of Justice. URL: www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/187775.pdf (10.11.2010)
- World Health Organization (2002). *World report on violence and health*. Geneva. URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (22.05.2009)
- Ženska mreža Hrvatske (2006). *Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Republici Hrvatskoj u 2006. godini*. URL: www.zenska-mreza.hr/x/izvj_06.pdf (12.10.2011)
- Župan, Dinko (2009). Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod. *Časopis za suvremenu povijest*, 41 (1): 7-24.

ECONOMIC VIOLENCE AGAINST WOMEN IN INTIMATE RELATIONSHIPS IN CROATIAN SOCIETY – A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Ksenija Klasnić

Summary

The paper discusses the phenomenon of economic violence against women by their intimate partners in modern society, one of the least researched aspects of domestic violence against women and in intimate relationships in general. First, the phenomenon of violence against women is examined as a form of social act connected with gender inequalities within power relations. Then, the term of economic violence is explained, with its forms, consequences and risk factors. The problem of economic dependence of women on their partners is emphasized as well as the connection between economic dependence and domestic violence against women. Furthermore, an overview of women's rights is given in order to point to the areas in which women's rights of abused women are violated. This is followed by several researches in violence against women in Croatia, with special emphasis on results connected with economic violence. In the end, a short overview of theories is given, i.e. explanatory frameworks for domestic violence and in intimate relationships, with particular emphasis on so called socio-ecological framework.

Key words: *economic violence, violence against women, intimate relationships, power relations, socio-ecological framework, women's rights*

ÖKONOMISCHE GEWALT GEGEN FRAUEN IN INTIMEN BEZIEHUNGEN IN DER KROATISCHEN GESELLSCHAFT – KONZEPTUELLE VORAUSSETZUNGEN

Ksenija Klasnić

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit ist die Rede vom Phänomen der ökonomischen Gewalt gegen Frauen von ihren intimen Partnern in der modernen Gesellschaft, es geht um eine Form der Gewalt gegen Frauen in der Familie und in intimen Beziehungen generell, die am wenigsten erforscht wurde. Nach der Betrachtung des Phänomens der Gewalt gegen Frauen als eine Art gesellschaftliche Tätigkeit verbunden mit Gender-Ungleichheiten in Machtverhältnissen, wird der Begriff der ökonomischen Gewalt erklärt, seine Erscheinungsformen, Folgen und Risikofaktoren für deren Entstehung. Es wird auf das Problem der ökonomischen Abhängigkeit der Frau von ihrem Partner hingewiesen, sowie auf die Verbindung der ökonomischen Abhängigkeit und der Gewalt gegen Frauen in der Familie. Auch Frauenrechte werden in Betracht gezogen, mit dem Ziel, auf die Gebiete der Verletzung der Frauenrechte von misshandelten Frauen hinzuweisen. Es folgt ein Überblick der Forschung der Gewalt gegen Frauen in Kroatien, mit Betonung auf den Ergebnissen, die an die ökonomische Gewalt gebunden sind. Zum Schluss wird ein kurzer Überblick der Theorien bzw. explanatorische Rahmen für Gewalt in der Familie und in intimen Beziehungen gegeben mit einem extra Hinblick auf den sog. sozioökologischen Rahmen.

Schlüsselwörter: *ökonomische Gewalt, Gewalt gegen Frauen, intime Beziehungen, Machtverhältnis, sozioökologische Theorie, Frauenrechte*

